

Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünmeye İlişkin Algıları

¹ Ahmet Kurnaz and ^{*2}Süleyman Arslantaş

¹ Yrd. Doç. Dr., Özel Eğitim ABD., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye

^{*2} Dr., Mareşal Mustafa Kemal Orta Okulu, Selçuklu, Konya, Türkiye

Özet: Bu araştırma ile eleştirel düşünmenin üniversite öğretmen adaylarının nasıl anlaşıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 97'si erkek, 251'si bayan olmak üzere toplam 348 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları Konya, Denizli, Afyon, Adana, Kayseri, İstanbul, Trabzon illerinde öğrenim görmüştür. Araştırma nitel ve nicel yaklaşım bir arada kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın verileri 2013 ve 2014 yıllarında toplanmıştır. Araştırmanın verileri kavram haritaları, kelime ilişkilendirme ve odak grup görüşmesi tekniklerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Nitel veriler betimsel analizlere dayalı olarak frekans ve yüzdelere aracılığı ile yorumlanmıştır. Nicel verilerin analizi t testi ve Anova tekniklerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Araştırma sonunda öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavramını bilme düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı, katılımcıların sorgulama, nedene bağlı akıl yürütme ve kaynakların güvenilirliğini inceleme becerilerinin eleştirel düşünme ile ilgili olduğunu; benmerkezci düşünme, duygusuz düşünme, negatif düşünme ve bilimciliğin eleştirel düşünme ile ilgili olmadığını bildikleri belirlenmiştir. Katılımcıların, eleştirel düşünme ile ilgili olduğu halde ustaca genelleme yapma, ustaca tahmin yapma, ölçüte dayalı düşünme ve koşula bağlı akıl yürütme becerilerinin eleştirel düşünme ile ilgili olduğunu bilmedikleri; bir durum ya da fikrin eksik yönlerini belirleme ve olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte düşünme davranışları eleştirel düşünme ile ilgili olmadığı halde bu davranışları eleştirel düşünme ile ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Eleştirel düşünme ile kavramları doğru ilişkilendirme açısından bayanlar ve erkekler arasında fark ve farklı branşlardan mezun olan öğretmen adayları arasında bir fark olmadığı belirlenmiştir. Buna göre ülkemizdeki öğretmen ve öğretmen adayları eleştirel düşünmeyi tam ve doğru anlayabilmiş değildir. Bu nedenle ülkemiz öğretmen yetiştirme programlarında eleştirel düşünme öğretimine ağırlık verilmelidir. Eleştirel düşünmenin eksikleri bulma, bir olay, bilgi ya da fikrin olumlu ve olumsuzluklarının birlikte ele alınmasının eleştirel düşünme olmadığı, ustaca tahmin yapma, ölçüte dayalı düşünme ve koşula bağlı düşünmenin eleştirel düşünme ile ilgili olduğu öğretilmelidir.

Kilit kavramlar: Eleştirel düşünme, öğretmen adayları, eleştirel düşünme algısı

1.Giriş

Bilginin çok hızlı geliştiği ve değiştiği günümüzde yeni durumlara hızlı bir şekilde uyum sağlayabilen ve yeni sorunlara hızlı çözümler üretebilen bireylere ihtiyaç vardır. Bu bireylerin yetiştirilmesinde öğretmenlerin rolü büyüktür. Bireyler bilgileri nasıl öğrenirlerse ileriki hayatlarında öyle kullanacaklarından bilginin kazandırılma şekli ve bu süreçte öğretmenlerin öğrencilere sunduğu öğrenme yaşantıları oldukça önemlidir. Bu nedenle öğretmenlerin öğrencilere kavram ve becerileri doğru şekilde öğretmeleri büyük önem taşımaktadır (Kurnaz, 2014).

Düşünme, içinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik organize zihinsel süreçlere verilen addır. Her şey düşüncede yatar, düşüncelerle yönetilir ve üretilir. Düşünceler zihin, beden ve ruh arasındaki denge oluşturularak bütünleştirilir. Ancak bu düşüncelerden etkili olanının seçilmesi için elemeler yapılmalıdır. Bu da eleştirel düşünerek gerçekleştirilir. Genel geçer, daha önce düşünülmemiş fikirleri ortaya koyarken yaratıcılık ön plana çıkar. Hayatı oluşturan şeyler düşüncenin sürekli kreasyonudur.

Eleştirel düşünme kavramı, felsefe ve psikoloji gibi iki ana disiplin temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Felsefi yaklaşım iyi düşünmenin normları, insan düşüncesi kavramı ve gerçekçi, tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel beceriler üzerinde

odaklanırken, psikolojik yaklaşımlar düşünce ve düşünmeyi temel alan deneysel çalışmalar, karmaşık görüşlerin öğrenilmesindeki bireysel farklılıklar ve eleştirel düşünmenin bir parçası olan problem çözme kavramı üzerinde odaklanmıştır.

Doğanay ve Ünal'ın (2005) aktardığına göre eleştirel düşünme İngilizce'de akıl yürütme anlamına gelen "reasoning" sözcüğünün kökü olan "reason" kavramının Latince karşılığı "ratio" sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcüğün Latince anlamı ise "denge"dir (Fisher, 1990). Bu bağlamda eleştirel düşünme, önceki deneyimleri, bilgi ve düşünceleri inceleyip, farklı görüş ve bilgileri tarttıktan sonra dengeli bir yargıya varma anlamına gelmektedir.

Watson ve Glaser (1964), eleştirel düşünmeyi problem çözme, sorgulama ve araştırma gibi edimleri kapsayan genel bir süreç olarak tanımlamakta Eleştirel düşünme konusunda pek çok çalışması bulunan Ennis (1986) eleştirel düşünme kavramını, bireyin ne yaptığı veya neye inandığıyla ilgili karar verirken akla uygun (reasonable) ve derinlemesine (reflective) düşünmesi olarak tanımlamaktadır. McPeck (1981)'e göre ise, verilen bir disiplin alanının içeriği ve bilgileri üzerinde şüpheli biçimde, derinlemesine düşünerek bir etkinlikte meşgul olma eğilimi veya becerisidir. Bu iki tanım birleştirilirse şöyle bir tanım yapılabilir. Eleştirel düşünme, "bireyin ne yaptığı veya inandığıyla ilgili akılcı kararlar verirken şüpheli biçimde ve derinlemesine düşünerek bir etkinlikte meşgul olma eğilimi veya becerisi" dir. Eleştirel düşünmeyle ilgili farklı tanım ve yaklaşımları değerlendirdiğimizde, bazı ortak noktalara ulaşmak mümkündür. Öncelikle eleştirel düşünme, bilgi, strateji, beceri ve tutumları içine alan karmaşık ve bütüncül bir düşünme sürecidir.

Eleştirel düşünme genelde, gerçeği nesnel bir şekilde algılama sürecidir. Ancak gerçekler bize görüldüğü gibi olmayabilir. Bu nedenle eleştirel düşünme, gerçeği bütün olarak tüm olumlu ve olumsuz, bize görünen ve görünmeyen yönleriyle araştırıp, onun hakkında bir yargıya varmadır. Eleştirel düşünme bilgiye dayalı akıl yürütme sürecidir. Ancak bilgilenme süreci kritik bir süreçtir. Bu süreçte bilgilerin kaynaklarının sorgulanması, bilgiyi farklı kaynaklardan sorgulayarak çapraz kontrollerin yapılması, sayıtların ve önyargıların belirlenmesi gerekir. Eleştirel düşünen kişi, niçin ve nasıl düşündüğünün farkındadır. Yalnızca kendi düşünme süreçlerinin farkında değil, başkalarının düşünme süreçlerini de göz önünde bulundurur.

Eleştirel düşünmeyi betimleyen önemli kavramlardan biri de bağımsız ve özgün düşünmedir. Eleştirel düşünen kişi, başkalarının görüş ve düşüncelerini pasif bir şekilde kabul etmez, aksine onları analiz ederek, bağımsız şekilde kendi düşüncesini oluşturur. Bu bağımsızlık kişinin zihnini, kalbini ve eylemlerini özgürleştirir (Doğanay ve Ünal, 2006).

Bu bağlamda eleştirel düşünmenin tanımı ise, bir sorun ya da bir durum üzerine akıl yürüterek (var olan duruma ilişkin bilgi toplamak, varsayımları ve kanıtları belirlemek ve belirlenen kanıtları tartışmak, kişisel çıkarsama ve sentezlerde bulunmak) bir yargıya ulaşmak biçiminde özetlenebilir (Demir, 2006).

Eleştirel düşünme, literatür incelendiğinde birçok farklı düşünme türü ile karıştırılmakta olduğu ya da onların yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Üst düzey ya da yüksek düzey düşünme olarak literatürde genel kabul gören eleştirel düşünmenin diğer düşünme türleri ile olan ilişkisi birçok uzmanca incelenmeye çalışılmıştır.

Eleştirel düşünme, diğer düşünme çeşitleri ile eşit tutulamaz. Karar vermenin bir bölümü olmasına rağmen sadece karar verme olarak düşünülemez. Yalnızca bir beyin fırtınası da değildir. Kazancı (1989:41)'ya göre ise genellikle her çeşit düşünmede belirli oranda

eleştiri bulunmaktadır. Hemen hemen hiçbir düşünme çeşidi eleştiri sırasında işe koşulan zihinsel faaliyetlerden yararlanmamazlık edemez (Demir, 2006).

Dil (2001: 19-20)' in Ducscher (1999) ve Hickman (1993)'dan aktardığına göre de "problem çözme, memnun olunmayan bir durumdan daha iyi bir duruma geçmek arzusunun kaynaklanmakta iken, eleştirel düşünmede amaç, bir çözüm bulmak değil, savunulan şeyin nedenlerini haklı çıkarabilmek için tartışmak veya sorunu, durumu, mantıklı bir biçimde sunabilmek veya temsil edebilmektir. Problem çözmeye, eleştirel düşünmenin bir alt versiyonu olarak bakılabilir. Kazancı (1989: 39-40)' nın aktardığına göre Madison, eleştirel düşünmeyi problem çözmeyi de içeren, kişisel yargılamalara dayalı tutarlı tavır, bilgi ve becerilerden oluşan bir süreç ve yetenek demeti olarak tanımlamıştır. Eleştirel düşünme, probleme çözüm aramaktan daha geniş kapsamlıdır ve sonuçtan çok sürece odaklanmadır". Meyers (1991)' e göre ise eleştirel düşünme, problem çözmenin ötesine geçer. Eleştirel düşünme, bir problem için özel bir çözüm aramaktan daha çok çözümlerin eleştirisi ve durumun bütün yönleri üzerine sorular üretmeyi hedefler. Eleştirel düşünme, bir cevabı aramak üzerine odaklanmamıştır, oysaki problem çözme bir cevabı arar (Demir, 2006).

Eleştirel düşünme otuzbeş stratejinin yanısıra (Şahinel, 2005) altı temel beceriyi içermektedir. Swartz ve Park'a (1994) göre bu beceriler; kaynakların güvenilirliğinin sorgulanması (reliability of sources), nedensel açıklama (causal explanation), geçerli ustaca tahmin yapma yürütme (prediction), güvenilir ustaca genelleme yapma yapabilme (generalization), benzerlikler yoluyla akıl yürütme (reasoning by analogy) ve koşullu akıl yürütme (conditional reasoning) becerileridir.

Özden (2002) de eleştirel düşünmenin belirleyici özelliklerini önyargı ve tutarlılığı değerlendirme, birincil ve ikincil kaynakları ayırt etme, Çıkarımlar ve nedenlerini değerlendirme, varsayımları, fikirleri ve iddiaları ayırt etme, argümanın eksik taraflarını ve açıklamalardaki belirsizlikleri görme ve tanımların yeterliliğini ve sonuçların uygunluğunu ölçme olarak ifade etmiştir.

Eleştirel düşünmenin tanımları yapılmış olsa da eleştirel düşünmeye ilişkin yanlış algılar da vardır. Bunlardan bir tanesi eleştirel düşünmenin genellikle olumsuz bir çağrışım yapmasıdır. Birisini eleştirmek genellikle olumsuz bir şey söylemek anlamına gelir. Bir eleştirmen sıklıkla bir şeye karşı olan kimse olarak anlaşılmaktadır. Eleştirel düşünme hakkındaki en yaygın ve en zararlı görüşlerden biri de eleştirel düşünmenin duygulara karşı olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre eleştirel düşünmenin en iyi yolu duygulardan uzak durmak ve duyguların varılan sonuçları değiştirmesine izin vermemektir. Eleştirel düşünmenin önünde engeller de vardır. Bu engellerden biri benmerkezciliktir. İnsanlar genellikle kendi düşünce ve deneyimlerinden yoğun şekilde etkilenirler ve kendi görüşlerini ilk sıraya koyarlar (M. Nosich, 2012).

Bir öğretmenin sınıfında yapabileceği en önemli şeylerden biri, öğreteceği konuya ve sınıf düzeyine bakmadan, öğrencilerin kendi öğrenmelerini kendilerinin oluşturabilecekleri şekilde, öğrencilerin kendi yürütücü biliş süreçlerinin farkına varmalarını sağlamaktır. Öğrenciler düşünmelerinin, sınıflama ve karşılaştırmalarının, düşünmelerindeki yanlışlıkları tanımlamalarının ve kendi kendilerine yanlışlarını düzeltmenin ne olduğunu deneyebilmelidirler (Ornstein ve Lasley, 2004:19). Bunun için öğretmenlerin, öğrencilere öğrenmeyi öğrenme ve düşünmeyi öğrenme becerilerini kazandırabilmeleri gerekir.

Lipman, öğrencilerin sıradan düşünmeden eleştirel düşünmeye taşınmalarına yardım edilebilmesi için öğretmenlerin amaçlarının; zannetmekten kestirmeye, tercih etmekten

değerlendirmeye, gruplandırmadan sınıflandırmaya, inanmaktan varsaymaya, salt çıkarım yapmaktan mantıklı çıkarım yapmaya, kavramları hatırlamaktan ilkeleri kavramaya, ilişkilere önem vermekten ilişkiler arasındaki ilişkilere önem vermeye, zannetmekten hipotezler kurmaya, düşünmeksizin görüş önermekten düşünerek görüş bildirmeye, ölçütlerle değerlendirmeden yargılama yapmaktan ölçütlerle değerlendirerek yargılama yapmaya yönelmesi gerekir (Ornstein ve Lasley, 2004):

2.Araştırmanın amacı ve önemi

Eleştirel düşünme kavramı eleştirme kavramını çağrıştırdığı için çoğunlukla yanlış algılanmaktadır. Ülkemizde bu durum biraz daha etkilidir. Çünkü eğitim sistemimizde düşünme becerilerinin doğru ve etkili öğretimi yapılamamaktadır (Kurnaz, 2007). Bir de kültürümüzde eleştirel düşünmenin bir fikrin negatif yönlerini ele alma olduğuna ilişkin bir temayül vardır. Bu yaygın temayül de eleştirel düşünmenin yanlış algılanmasına sebep olmaktadır.

Eleştirel düşünme günümüz eğitim programlarında öğretilmesi hedeflenen öncelikli zihinsel beceriler arasındadır (MEB, 2005). Bu becerinin öğretiminde birinci derece rol alacak kişiler öğretmenlerdir. Öğretmenler, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilmeleri için öncelikle eleştirel düşünme kavramını doğru şekilde algılamış olmaları gerekir. Öğretmen yetiştirme programları incelendiğinde lisans programlarında eleştirel düşünme becerileri dâhil diğer üst düzey düşünme becerilerinin öğretimine ilişkin bir dersin olmadığı, bu becerilerin öğretiminin öğretim ilke ve yöntemleri ve özel öğretim yöntemleri içerisinde işlendiği gözlenmektedir. Bu şekilde yapılan öğretim sonunda öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeyi ne şekilde algıladıklarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Eleştirel düşünmenin yukarıda ifade edilen tanım, strateji, beceri ve özellikleri dikkate alındığında öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeyi doğru şekilde anlamalarına ilişkin bazı güçlüklerin olabileceği görülmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavramına ilişkin algılarının değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Çalışma öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin algılarının ortaya konulması ve yanlış algıların belirlenmesi açısından önemlidir. Bu araştırma ile öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin algıları ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu algılardan doğru ve yanlış olanlar belirlenerek öğretmen eğitimlerinde eleştirel düşünmenin doğru anlaşılmasına ilişkin neler yapılabileceği belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin doğru algıları nelerdir?
- Öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin yanlış algıları nelerdir?
- Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme algıları cinsiyetlerine göre değişmekte midir?
- Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme algıları branşlarına göre değişmekte midir?

3.Yöntem

Bu çalışma, öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin algılarını incelemeyi amaçlayan nitel ve nicel yaklaşımın bir arada kullanıldığı tarama modeline göre gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, mevcut durumu ortaya amaçlayan modellerdir. (Karasar, 2000).

4.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu farklı bölümlerden mezun 347 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılardan 97'si erkek, 250'si bayandır. Öğretmen adaylarının 58'i (%16,71) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği; 45'i (%12,97) sınıf öğretmenliği; 44'i (%12,68) okul öncesi öğretmenliği; 43'ü (%12,39) İngilizce öğretmenliği; 42'si (%12,10) sosyal bilgiler öğretmenliği; 42'si (%12,10) Fen Bilgisi öğretmenliği; 38'i (%10,95) matematik öğretmenliği ve 35'i (%10,09) özel eğitim öğretmenliği mezunudur.

5. Veri Toplama Araçları

Araştırma sürecinde öğretmen adayları ile 25-30 kişilik gruplarla üç oturumda odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Gruba “eleştirel düşünme kavram haritaları” çizdirilmiştir. Kavram haritaları katılımcılarca öncelikle bireysel şekilde oluşturulmuştur. Daha sonra gruptakilerin görüşleri tahtada birleştirilerek grup kavram haritası elde edilmiştir. Haritaların oluşturulması sırasında katılımcılar kavramlarını eleştirel düşünme ile ilişkilendirirken gerekçelerini açıklamıştır. Bu süreçte öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin yanlış algıları ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın verilerinin toplanması amacı ile araştırmacı tarafından eleştirel düşünme kelime ilişkilendirme envanteri geliştirilmiştir. Envanterin geliştirilmesinde öncelikle literatür taraması yapılmış ve eleştirel düşünme ile ilgili olan ve olmayan kavramlar belirlenmiştir. İkinci olarak öğretmen adayları ile yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Eleştirel düşünmede bir strateji, davranış ve becerileri olarak ustaca genelleme yapma, ustaca tahmin yapma, koşula bağlı akıl yürütme, nedene bağlı akıl yürütme, ölçüte dayalı düşünme, kaynakların güvenilirliğini sorgulama, benzerlik yoluyla akıl yürütme, sorgulama bağımsız düşünme, özgün düşünme, sayıltıları belirleme, önyargıları belirleme, gerçeği nesnel bir şekilde algılama becerileri eleştirel düşünmenin kapsamında sayılmıştır. Eleştirel düşünme ile doğrudan ilişkili olmayan kavramlar olarak da benmerkezci düşünme, durumun olumlu yönlerini belirleme, negatif düşünme, durumun eksik yönlerini belirleme, bilimcilik, duygusuz düşünme, durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma, karar verme beyin fırtınası kavramları belirlenmiştir. Elde edilen liste uzman görüşüne sunulmuş, uzmanlardan alınan görüşe göre eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerileri ve eleştirel düşünme beceri ve davranışı olmayan ifadeler karışık olarak verilerek liste oluşturulmuştur. Elde edilen ön envanter on öğretmen adayına uygulanarak envanterin anlaşılabilirlik düzeyi belirlenmiş, dönütlere göre envantere son şekli verilmiştir. Öğretmen adaylarına yazılı olarak verilen envanterde “Aşağıdaki kavramlardan “eleştirel düşünme” becerisi olan kavramları işaretleyiniz.” yönergesi verilmiştir. Her bir öğretmen adayı yaptığı doğru işaretlemekten bir puan almış, böylece öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kelime ilişkilendirme puanları belirlenmiştir.

6. Verilerin Analizi

Araştırmada kavram haritaları ve odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler ön tespitlerin yapılmasında kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme envanterinden elde edilen verilerden nitel yaklaşımla analiz edilenler frekans ve yüzdelikler ile açıklanmıştır. Araştırmanın nicel verileri t testi ve Anova tekniklerinden yararlanılarak analiz edilmiştir.

7. Bulgular ve Yorum

Öğretmen adayları ile yapılan odak grup görüşmelerinde kavram haritası oluşturma ve gerekçelerini açıklama sırasında öğretmen adaylarının sorgulama, nedene bağlı akıl yürütme ve kaynakların güvenilirliğini inceleme davranışlarının eleştirel düşünme becerisi olduğunu

belirttikleri görülmüştür. Katılımcılar durumun olumlu yönlerini belirleme, negatif düşünme durumun eksik yönlerini belirleme, bilimcilik, duygusuz düşünme, durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma ve beyin fırtınası davranışlarını da eleştirel düşünme becerisi olarak ifade etmişlerdir. Bu ön tespiti netleştirmek amacı ile 348 öğretmen adayından eleştirel düşünme kelime ilişkilendirme envanteri ile veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir.

Öğretmen adayları eleştirel düşünme kelime ilişkilendirme envanterinde eleştirel düşünme becerisi olan davranışlara ilişkin işaretlemeleri yolu ile eleştirel düşünme becerilerini belirleme düzeyleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerileri ile ilgili kavramlara ilişkin kelime ilişkilendirme verileri

S	Eleştirel Düşünme Davranışı	f	%
1	Bir fikir/durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma	299	85,92
2	Sorgulama	286	82,18
3	Kaynakların güvenilirliğini sorgulama	245	70,40
4	Nedene bağlı akıl yürütme	203	58,33
5	Koşula bağlı akıl yürütme	168	48,27
6	Gerçeği nesnel bir şekilde algılama	123	35,34
7	Ölçüte dayalı düşünme	102	29,31
8	Ustaca tahmin yapma	94	27,01
9	Özgün düşünme	91	26,15
10	Bağımsız düşünme	69	19,83
11	Önyargıları belirleme	64	18,39
12	Sayıtları belirleme	61	17,53
13	Ustaca genelleme yapma	52	14,94
14	Benzerlik yoluyla akıl yürütme	45	12,93
	Problem çözme	173	49,71

Tablo 1’de görüldüğü gibi 348 öğretmen adayından 299’u (%85,92) bir fikir/durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma, 286’sı (%82,18) sorgulama; 245’i (%70,40) Kaynakların güvenilirliğini sorgulama; 203’ü (%58,33) nedene bağlı akıl yürütme ve 168’i (%48,27) koşula bağlı akıl yürütme becerilerini eleştirel düşünme ile doğru şekilde ilişkilendirmişlerdir. Eleştirel düşünme becerisi olduğu halde öğretmenlerin 123’ü (%35,34) gerçeği nesnel bir şekilde algılama, 102’si (%29,31) ölçüte dayalı düşünme, 94’ü (%27,01) ustaca tahmin yapma, 91’i (%26,15) özgün düşünme, 69’ü (%19,83) bağımsız düşünme, 64’ü (%18,39) önyargıları belirleme, 61’i (%17,53) sayıtları belirleme, 52’si (%14,94) ustaca genelleme yapma ve 45’i (%12,93) benzerlik yoluyla akıl yürütme becerilerinin eleştirel düşünme becerisi olduğunu belirtmişlerdir. Verilerde görüldüğü gibi öğretmen adayları eleştirel düşünme becerilerinden büyük bir kısmını bilmemektedir.

Öğretmen adaylarının 173’ü (%49,71) problem çözme becerisini eleştirel düşünme ile ilişkilendirmiştir. Bu da öğretmen adaylarının yarı yarıya problem çözmeyi eleştirel düşünme ile ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Araştırma ile öğretmen adaylarının eleştirel düşünme davranış ya da becerisi olmadığı halde eleştirel düşünme ile ilişkilendirdikleri kavramların neler olduğu cevaplanmak istenen diğer bir sorudur. Bu soru ile ilgili veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme davranış ve becerisi olmayan kavramlara ilişkin kelime ilişkilendirme verileri

S	Eleştirel düşünme ile ilgisi olmayan beceri ve davranışlar	f	%
1	Beyin fırtınası	297	85,34
2	Karar verme	252	72,41
3	Bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme	236	67,82
4	Bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme	143	41,09
5	Bilimcilik	106	30,46
6	Negatif düşünme	98	28,16
7	Duygusuz düşünme	94	27,01
8	Benmerkezci düşünme	81	23,28

Tablo 2’de görüldüğü gibi 348 öğretmenden 297’si (%85,34) beyin fırtınası, 252’si (%72,41) karar verme ve 236’sı (%67,82) bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme davranış ve becerilerini eleştirel düşünme davranış ve becerisi olarak işaretlemişlerdir. Bu da öğretmen adaylarının eleştirel düşünme davranış ve becerisi olmadığı halde bu becerileri eleştirel düşünme ile ilişkilendirdikleri görülmektedir.

Eleştirel düşünme davranış ve becerilerinden olmayan becerilerden öğretmenlerin büyük oranda doğru işaretlediği beceriler görülmüştür. Öğretmen adaylarından 143’ü (%41,09) bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme, 106’sı (%30,46) bilimcilik, 98’i (%28,16) negatif düşünme, 94’ü (%27,01) duygusuz düşünme ve 81’i (%23,28) benmerkezci düşünme kavramlarını eleştirel düşünme ile ilişkilendirmiştir. Bu bulgulara göre bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme, bilimcilik, negatif düşünme, duygusuz düşünme ve benmerkezci düşünme davranış ve becerilerinin öğretmen adaylarının büyük bir bölümünce eleştirel düşünme ile ilişkili olmadığı bildiklerini göstermektedir.

Araştırma sorularından biri de “Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları arasında fark var mıdır?” sorusu idi. Elde edilen bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo – 3: Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları

Öğretmen adaylarının cinsiyetleri	n	X	ss	t	p
Erkek	97	7,8041	1,92	0,219	0,83
Bayan	250	7,7560	1,81		

Tablo 3’te görüldüğü gibi erkek öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puan ortalamaları 7,8; bayan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavram

ilişkilendirme puan ortalamaları 7,7'dir Bu iki grubun puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,219$, $p>0,05$). Özetle öğretmen adaylarının cinsiyetleri açısından eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir.

Araştırma sorularından biri de “Öğretmen adaylarının mezun oldukları alanlara göre eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları arasında fark var mıdır?” sorusudur. Bölümler arasında fark olup olmadığını tespit etmek için Anova testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo – 4: Öğretmen adaylarının mezun oldukları alanlara göre eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları

Mezun olunan lisans programları	Kareler Toplamı	df	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	19,697	7	2,814		
Grup içi	1149,860	339	3,392	,830	,563
Toplam	1169,556	346			

Tablo 4'te görüldüğü gibi bölümler arasında eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($f=0,830$, $p>0,05$). Buna göre öğretmen adaylarının mezun oldukları lisans programına göre eleştirel düşünme kavram ilişkilendirmeleri arasında bir fark yoktur. Tüm öğretmen adayları mezun oldukları program fark etmeksizin eleştirel düşünme ile ilgili kavramları aynı şekilde doğru ve aynı şekilde yanlış ilişkilendirmişlerdir.

8.Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmen adayları sorgulama, kaynakların güvenilirliğini sorgulama, nedene bağlı akıl yürütme ve koşula bağlı akıl yürütme davranış ve becerilerinin eleştirel düşünme davranış ve becerisi olduğunu ve bir fikir/durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma; bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme, bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme, bilimcilik, negatif düşünme, duygusuz düşünme ve benmerkezci düşünme davranış ve becerilerinin eleştirel düşünme davranış ve becerisi olmadığını bilmektedir. Swartz ve Parks da (1994) kaynakların güvenilirliğini sorgulama, nedene bağlı akıl yürütme ve koşula bağlı akıl yürütme davranış ve becerilerinin, Watson ve Glaser da (1964) sorgulama becerisinin eleştirel düşünme becerisi olduğunu ifade eder. M. Nosichh (2012) bir fikir/durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte ele alma; bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme, bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme, bilimcilik, negatif düşünme, duygusuz düşünme ve benmerkezci düşünme davranış ve becerilerinin eleştirel düşünme becerisi olmadığını ifade etmektedir. Buna göre öğretmen adayları bu strateji, strateji, strateji, strateji, davranış ve becerilerin eleştirel düşünme becerisi olduğunun farkındadır.

Öğretmen adayları eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerisi olduğu halde gerçeği nesnel bir şekilde algılama, ölçüte dayalı düşünme, ustaca tahmin yapma, özgün düşünme, bağımsız düşünme, önyargıları belirleme, sayıltıları belirleme, ustaca genelleme yapma ve benzerlik yoluyla akıl yürütme strateji, davranış ve becerilerinin eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerisi olduğunu bilmemektedir. Öğretmen adayları literatürde yer aldığı şekli ile eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerilerinden olan gerçeği nesnel bir şekilde algılama, özgün ve bağımsız düşünme (Doğanay ve Ünal, 2006), ölçüte dayalı düşünme, önyargıları belirleme,(Paul, Binker ve Jensen, 1990), sayıltıları belirleme, ustaca genelleme

yapma ve benzerlik yoluyla akıl yürütme, ustaca tahmin yapma (Swartz ve Parks, 1994) strateji, davranış ve becerilerinin eleştirel düşünme ile ilgili olduğunu bilmemektedir. Bu nedenle öğretmenlerin lisans programlarında bu becerilerin eleştirel düşünme becerisi olduğu yönünde eğitimlere ağırlık verilmelidir. Öğretmen adaylarına verilecek eğitimler ve hizmetiçi eğitim faaliyetlerinde bu becerilerin öğretimi üzerinde durulmasına ihtiyaç görülmektedir.

Öğretmen adayları eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerisi olmadığı halde beyin fırtınası, karar verme, bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme ve bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme strateji, davranışlarını eleştirel düşünme strateji, davranış ve becerilerine ilişkin yanlış algılara sahiptir. Kazancı (1989) eleştirel düşünmenin karar verme ve beyin fırtınası olmadığını belirtir. Öğretmen adayları karar verme ve beyin fırtınasını eleştirel düşünme olarak düşünmektedir. Bir fikir/durumun eksik yönlerini belirleme ve bir fikir/durumun olumlu yönlerini belirleme davranışları da eleştirel düşünme değildir (M. Nosichh, 2012). Öğretmen adayları bu konularda da yanlış fikre sahiptir. Bu nedenle öğretmenlerin lisans programlarında bu becerilerin eleştirel düşünme becerisi olduğu yönünde eğitimlere ağırlık verilmelidir. Öğretmen adaylarına verilecek eğitimler ve hizmetiçi eğitim faaliyetlerinde bu becerilerin öğretimi üzerinde durulmasına ihtiyaç görülmektedir.

Korkmaz (2009) da öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri ile ilgili yaptığı çalışmada öğretmenlerin eleştirel düşünme ile ilgili bilgilendirilmesi gerekliliğinin üzerinde durur ve şunları aktarır; Ennis (1991)'e göre, eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesinde en önemli faktör “öğretmen”dir (Ennis, 1991: akt. Dam ve Volman, 2004). “Öğretmenin temel görevi öğrenmeye rehberlik etmek ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. Etkili öğretim yapabilmek için öğrencilerin nasıl öğrendiklerini ve geliştiklerini bilir. Onları entellektüel, sosyal ve kişisel gelişimlerini destekleyecek etkinlikleri düzenler, olanaklar sağlar. Eleştirel düşünme, problem çözme ve performanslarına ait gelişmelerini özendirmek için çeşitli öğretim stratejileri uygular”. (MEB, 2002:23: Akt. Öztürk 2004). Bundan dolayı düşünme becerilerinin öğretiminde iyi yetiştirilmiş öğretmenlerin özel bir yeri vardır. Ashton (1988), okulların eleştirel düşünen bireyler yetiştirme amacının önündeki en büyük engelin, öğretmenlerin eleştirel düşünme bilgi ve becerisinden yoksun olması olduğunu belirtmiştir (Akt. Akbey, 2007).

Öğretmen adaylarının yarısı problem çözme becerisini eleştirel düşünme becerisi olarak kabul etmekte iken diğer bir yarısı da problem çözme becerisini eleştirel düşünme becerisi olarak görmemektedir. Madison (1989) ve Watson ve Glaser (1964), problem çözme eleştirel düşünme olarak kabul ederken, Swartz ve Parks (1994) problem çözme bir düşünme süreci olarak kabul etmektedir. Dil (2001: 19-20)' in Duchscher (1999) ve Hickman (1993)'dan aktardığına göre de "problem çözme, memnun olunmayan bir durumdan daha iyi bir duruma geçmek arzusunun kaynaklanmakta iken, eleştirel düşünmede amaç, bir çözüm bulmak değil, savunulan şeyin nedenlerini haklı çıkarabilmek için tartışmak veya sorunu, durumu, mantıklı bir biçimde sunabilmek veya temsil edebilmektir. Problem çözmeye, eleştirel düşünmenin bir alt versiyonu olarak bakılabilir. Eleştirel düşünme, probleme çözüm aramaktan daha geniş kapsamlıdır ve sonuçtan çok sürece odaklanmadır". Meyers (1991)' e göre de eleştirel düşünme, problem çözmenin ötesine geçer. Eleştirel düşünme, bir problem için özel bir çözüm aramaktan daha çok çözümlerin eleştirisi ve durumun bütün yönleri üzerine sorular üretmeyi hedefler. Eleştirel düşünme, bir cevabı aramak üzerine odaklanmamıştır, oysaki problem çözme bir cevabı arar (Demir, 2006). Problem çözmenin eleştirel düşünme ile aynı olduğu konusundaki kararsızlık öğretmen adaylarının fikirlerine de yansımış durumdadır.

Tüm bunlarla birlikte pek çok strateji, davranış ve beceri eleştirel düşünme ile ilişkilidir. Kazancı (1989)'ya göre ise genellikle her çeşit düşünmede belirli oranda eleştiri bulunmaktadır. Hemen hemen hiçbir düşünme çeşidi eleştiri sırasında işe koşulan zihinsel faaliyetlerden yararlanamazlık edemez (Demir, 2006). Bu nedenle düşünme beceri ve stratejilerinin net olarak ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Özellikle öğretmenlerin lisans eğitimi programlarında başta eleştirel düşünme olmak üzere diğer düşünme becerileri, öğretim ilke ve yöntemleri içinde öğretilmesi yerine başlı başına bir düşünmeyi öğretme dersi ile yürütülmelidir. Bu becerilerin ne olduğunun eğitimi yanında öğretmen adaylarına bu becerileri nasıl öğretecekleri de öğretilmelidir.

Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme becerileri aynıdır. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavram ilişkilendirme becerilerine ilişkin bir araştırmaya rastlanmamış olmakla birlikte eleştirel düşünme eğiliminin cinsiyete göre farklılık göstermediğini bildiren çalışmalar da bulunmaktadır (Kek ve Huijser, 2009; Sezgin Selçuk, Çalışkan ve Erol, 2007). Beşoluk ve Önder'e göre ise (2010) kız öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri erkeklere göre daha yüksek çıkmış olması literatür ile uyumludur (Facione, Giancarlo, Facione ve Gainen, 1995; Kökdemir, 2003; Rudd, Baker ve Hoover, 2000). Kültüre ve örneklemin özelliklerine bağlı olarak öğrenme yaklaşımlarının cinsiyete göre değişimi farklılık göstermektedir (Phan, 2008).

Farklı bölümlerden mezun öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin strateji, davranış ve becerileri ilişkilendirme düzeyleri aynıdır. Beşoluk ve Önder'in (2010) öğretmenlik lisans programlarında okuyan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerine yönelik yaptıkları araştırmada da öğrencilerin bölümlerine göre farklılık görülmemiştir. Bu nedenle tüm öğretmenlik lisans programlarında ve öğretmenlere yönelik hizmetiçi eğitim programlarında eleştirel düşünmenin doğru şekilde öğretimine yönelik öğretim etkinliklerine ağırlık verilmelidir.

9.Kaynaklar

- Akbey, B. (2007). Eleştirel Düşünmenin Öğretiminde Öğretmenin Rolü. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2.
- Beşoluk, Ş., & Önder, İ. (2010). Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları, öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2).
- Demir, M. K. (2006). *İlköğretim Dördüncü Ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış doktora tezi)
- Dil, S. (2001). *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış bilim uzmanlığı tezi).
- Doğanay, A., Ü. Figen. (2006) *Eleştirel Düşünmenin Öğretimi*. Ali, Şimşek (Editör) İçerik Türlerine Dayalı Öğretim. Ankara. Nobel Yayın-Dağıtım.
- Ennis, H. Robert. (1986). *A Taxonomy Of Critical Thinking Skills*. Theory And Practice. New York: Freeman.
- Facione, P.A., Giancarlo, C.A., Facione, N.C., & Gainen, J. (1995). The disposition toward critical thinking. *Journal of General Education*, 44(1), 1-25.
- Fisher, R. (1990). *Teaching Children To Think*. London: Stanley Thornes Publishers Ltd.

- Karasar, Niyazi. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazancı, O. (1989). *Eğitimde Eleştirel Düşünme Ve Öğretimi*. İstanbul: Kazancı Kitap Aş.
- Kek, M.Y.C., & Huijser, H. (2009). What makes a deep and self-directed learner: Exploring factors that influence learning approaches and self-directed learning in a PBL context at a Malaysian private university. What are we learning about learning? Proceedings of the 2nd International PBL Symposium (pp. 708-716). Singapore: Republic Polytechnic.
- Korkmaz, Ö. (2009). Öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeyleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1).
- Kökdemir, D. (2003). Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurnaz, A. (2007). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Beceri ve İçerik Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerileri, Erişi ve Tutumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kurnaz, A. (2014)., Eleştirel Düşünme Öğretimi Etkinlikleri.Konya: Eğitim Akademi Kitabevi. İkinci Baskı.
- M. Nosich, G. (2012). Eleştirel Düşünme ve Disiplinlerarası Eleştirel Düşünme Rehberi. Çeviren. Birsal Aybek. Anı Yayınları. Ankara, 2012.
- McPeck, John. E. (1981). *Critical Thinking and Education*. England Oxford: Martin Robenson.
- MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ve Kılavuzu*. Ankara, MEB Yayınevi.
- Meyers, C. (1998). *Teaching Students to Think Critically* (A Guide For Faculty in Ah Disciplines). San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Ornstein, A., C. Thomas, J. Lasley II. (2004). *Strategies for Effective Teaching*. (Fourth Ed.) USA. McGraw Hill Companies.
- Özden, Y. (2002). *Kendini Keşfet, Tanı, Geliştir, Gerçekleştir*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Öztürk, Ç. (2004). Ortaöğretim Coğrafya Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem Ve Teknikleri Kullanabilme Yeterlilikleri Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 5,, Sayı 2
- Phan, H. P. (2008). Multiple regression analysis of epistemological beliefs, learning approaches, and selfregulated learning. Electronic Journal of Research in Educational Psychology, 6(1), 157-184.
- Rudd, R., Baker, M., & Hoover, T. (2000). Undergraduate agriculture student learning styles and critical thinking abilities: Is there a relationship? Journal of Agricultural Education, 41(3), 2-12.
- Sezgin Selçuk, G., Çalışkan, S. ve Erol, M. (2007). Fizik öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarının değerlendirilmesi. G.Ü.,Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(2), 25-41.
- Swartz, R., J. S. Parks (1994). *Infusing the Teaching of Critical and Creative Thinking into Content Instruction*. USA. The Critical Thinking Co.
- Şahinel, S. (2001). *Eleştirel Düşünme Becerileri İle Tümüleşik Dil Becerilerinin Geliştirilmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış doktora tezi).